

İSRAİL – FİLİSTİN ÇATIŞMASINA BİR BAKIŞ: BARIŞ PLANLARININ ROLÜ VE GELECEĞİ

Karel Valansi

ABD Başkanı Donald Trump, seleflerinin yaptığı gibi, İsrail-Filistin sorununa yönelik kendi çözüm önerisini hazırlayarak Ocak 2020’de kamuoyuyla paylaştı. ‘Refah için barış: Filistin ve İsrail halkının yaşamlarını iyileştirmeye yönelik bir vizyon¹ veya bilinen adıyla Yüzyılın Anlaşması, bu sorunun çözümünde ABD’nin geleneksel kolaylaştırıcı rolünü sürdüreceğini gösterdi. Öte yandan planın içeriği incelendiğinde, Trump’ın ABD’nin daha önce formüle ettiği formatın tamamen uzaklaştığını ve barış diplomasisi anlayışının temellerini değiştirdiğini söylemek mümkün.

Trump’ın planının getirdiği temel değişiklik, İsrail-Filistin çatışmasını Orta Doğu’nun ana meselesi olmaktan çıkarması. Daha önceki barış planları bu sorunun çözümüne öncelik veriyor ve ancak başarılı olduğunda İsrail ile Arap ülkeleri arasında sağlıklı bir ilişki kurulabileceğine inanıyordu. Trump’ın planı ise, İsrail’i öncelikle bölgeye entegre ederek, İran tehdidine karşı birlik oluşturma düşüncesiyle hareket ediyor.² Bu bakış açısı, geçtiğimiz aylarda Birleşik Arap Emirlikleri (BAE), Bahreyn ve Sudan ile İsrail arasındaki diplomatik ilişkilerin kurulmasının da önünü açmıştı.

İkinci önemli değişiklik ABD’nin konuya yaklaşımında yatıyor. ABD tarafsız bir aktör olduğunu iddia etmiyor ve Filistinlileri görüşme masasına oturtmak veya Arap ülkelerinin desteğini sağlamak adına, İsrail’e yakınlığını gizleme ihtiyacını hissetmiyor. Tam tersine, Filistin liderlerini sorumluluk almaya çağırırken, çatışmayı bitirmek için ödün vermeye yanaş-

mamakla ve Filistin halkına zarar vermekle suçluyor.³

Plan aynı zamanda barışa ulaşılabilmesi için Filistin tarafını değişime zorluyor. Terörü desteklemekten ve halka İsrail nefreti aşılardan vazgeçilmesinin yanı sıra hukuk düzeni, insan hakları, özgür basın, şeffaflık, yolsuzluğun engellenmesi gibi konularda gelişme sağlanması talep ediliyor.⁴ Bu koşulları yerine getirmeleri halinde ancak, Filistin devletinin kurulacağı belirtiliyor. Yine plana göre bu koşulların sağlanmasıyla birlikte ABD’nin, Doğu Kudüs’te büyükelçilik açarak Filistin devletini tanıması ve ekonomik yardım planının yürürlüğe girmesi öngörülüyor.⁵

Daha önceki barış görüşmeleri başarısızlığa uğradığında, Filistin tarafı bir barış anlaşmasına ulaşılana kadar statükonun korunmasını talep ediyordu. Trump’ın planı artık bu seçeneğin masada olmadığını, zamanın Filis-

tinlilerin aleyhine işlediği konusunda bir uyarı barındırıyor.

Trump'ın planının daha öncekilerden bir diğer farkı, hassas bir diplomatik anlayıştan uzaklaşması. ABD İsrail'in güvenlik kaygılarını benimserken⁶, ABD Büyükelçiliği'nin Kudüs'e taşınması kararının uygulanması,⁷ Filistinlilerin planı görmeden reddetmeleriyle sonuçlandı. ABD ayrıca mülteci programına maddi desteği keserek⁸ ve Filistin Kurtuluş Örgütü'nün (FKÖ) Washington'daki ofisini kapatarak⁹ Filistin liderlerine yönelik baskı politikasını benimsedi. Tüm bu gelişmeler Orta Doğu ülkelerinin Filistin meselesini bir kenara bırakıp kendi iç sorunları ve İran, Suriye, Yemen, Libya, IŞİD gibi tehditlere öncelik verdiği bir dönemde meydana geldi.

Trump'ın planının bir diğer önemli farkı, önceki barış planlarının temelini oluşturan Oslo kararlarından uzaklaşması.

Oslo süreci

Oslo süreci¹⁰ bir barış anlaşması olmasa da barışa gideceği umulan bir yolu açmak için alınan prensip kararlarıydı. 1990-2000 arasında barış ilk defa gerçekçi bir ihtimal olarak belirdi. 1993 yılında Oslo I Washington'da, 1995'te Oslo II Taba, Mısır'da imzalandı. İsrail ile FKÖ gizli yürütülen çalışmasıyla hazırlanan planın ana amacı taraflar arasında iyi niyet ve güvenin oluşturulmasıydı. Bunun sağlanması durumunda işbirliği için zemin hazırlanacak, bu da barışa giden taşları döşeyecekti. Oslo süreci kademeli yapısıyla bu hedefe beş yıl içinde ulaşmayı amaçlıyordu. Adım adım gidilecek, gelişmeler değerlendirilecek ve en nihayetinde

en sıkıntılı konular olan Kudüs'ün (Yeruşalaim) statüsü, Filistinli mülteciler, Filistin devleti, Batı Şeria (Yehuda ve Samarya) ve sınırlar konularında görüşmeler başlayacaktı. Süreci planlayanların düşüncelerinin aksine, taraflar o noktaya hiç gelemediler.

FKÖ, Filistinlilerin temsilcisi olarak kabul edildi ve iki taraf doğrudan görüşmelere başladılar. Filistin Yönetimi'nin (FÖY) kurulmasıyla Filistinliler özerklik kazandılar. Üç bölüme ayrılan Batı Şeria'da Filistinlilerin en yoğun yaşadığı A bölgesinin siyasi ve askeri yönetimi FÖY'e geçti. B bölgesinde ise İsrail güvenliği, FÖY ise siyasi yönetimi paylaşıyor. C bölgesi ise tamamen İsrail kontrolünde ve yerleşimlerin çoğu bu bölgede yer alıyor. İki tarafın birbirlerini tanımasıyla, iki devletli çözüm seçeneği kabul edildi. Bu doğrultuda Akdeniz'den Ürdün Nehrine olan topraklarda Büyük İsrail veya Büyük Filistin devleti kurma hedefinden vazgeçilmiş oldu. Bu bağlamda Oslo süreci, vaat ettiği barışı getirmekte başarısız olsa da gelecek barış görüşmelerinin temelini oluşturmuş oldu.

Trump ise Oslo barış sürecinde sona bırakılan hayati konulara öncelik veriyor ve plan uygulanırsa, İsrail devletinin yanında bir Filistin Devletinin yer alacağını söylüyor. Ancak, oldukça detaylı olan planın hazırlanma aşamasında Filistin tarafının yer almaması, onlara pek söz hakkı bırakmamış oluyor. Bu planın iki taraf arasındaki görüşmelere temel oluşturacağı söylenece de, alınan tek taraflı kararlarla Filistin tarafına yönelik bir baskı politikası uygulanıyor.

Sınırlar ve yerleşimler

Oslo parametrelerini temel alan önceki çözüm önerileri, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 242¹¹ ve 338¹² numaralı kararlarına istinaden 1967 öncesi sınırları (yeşil hat) görüşmelerin başlangıç noktası olarak alıyordu. Buna göre, nihai sınırlara karşılıklı görüşmelerle karar verilmesi kararlaştırılmış, toprakların sürekliliğini sağlamak amacıyla iki taraf arasında bir toprak değiş tokuşu öngörülmüştü. Bu konuda Filistin açısından en cömert teklifi Clinton hükümeti yapmış, Gazze'nin tamamının yanı sıra Batı Şeria'nın yaklaşık yüzde 95'ini Filistin egemenliğine bırakılması teklif edilmişti.¹³

Trump'ın planı yeşil hattı temel almıyor. Plan, fiili durumu büyük oranda hukuki hale getirmeyi amaçlayan bir çözüm önerisi hazırlamış durumda. Batı Şeria'daki Filistinlilerin yaklaşık yüzde 97'sinin ve Yahudi yerleşimlerinde yaşayan İsraililerin yaklaşık yüzde 97'sinin yerinden edilmeyeceği, bu toplumların Filistin ve İsrail topraklarına ekleneceği belirtiliyor. Plan, uygun görüldüğü durumlarda, görüşmeler sonucunda varılacak bir anlaşmayla taraflar arasında farklı toprak değişimlerini destekliyor.¹⁴

Planda bir toprak dağılım haritası da mevcut. Eğer plan tamamıyla uygulanırsa, İsrail Batı Şeria'nın yaklaşık yüzde 20'sini alacak, karşılığında (Negev'de) aynı miktarda toprak verecek.¹⁵ İsrail, Trump'ın planını kabul ederek tarihi anavatanının içinde bulunduğu Yahuda ve Samarya'da (Batı Şeria) bir Filistin Devleti'nin varlığını kabul etmiş olacak. İsrail bu dört yıl zarfında planda Filistin tarafına bırakılması öngörülen yerlerde yeni yerleşim

yapmayacak, var olan yerleşimleri kaldıracak ve statükoyu koruyacak.¹⁶

Ancak plana uygun kurulacak Filistin devletinin sürekliliği olamayacak. Zira bu devlet Yahudi yerleşimleriyle bölünmüş, köprüler ve tünellerle bağlanacak ayrı ayrı toprak parçalarından oluşacak. Ayrıca, Trump'ın planını kabul eden İsrail hemen uygulamaya geçme isteğini belirtmiş ve İsrail kontrolünde kalacak toprakları kendi egemenliğine ekleme istediğini duyurmuştu. İsrail'deki genel seçimler ile tansiyon yükselirken, ABD araya girmiş ve BAE'nin İsrail'e verdiği normalleşme vaadi bu süreci (şimdilik) durdurmayı başarmıştı.

Kudüs

Kudüs'ün statüsü, İsrail ile Filistin arasında süregelen çatışmanın ana sorunlarından birini oluşturuyor. 1967 yılındaki Altı Gün Savaşı ile Ürdün'ün kontrolündeki şehrin doğusunu alan İsrail, 1980 yılında mecliste onaylanan kararla Kudüs'ü İsrail'in tek, bölünmez ve ebedi başkenti olarak ilan etmişti. Filistinliler için ise Doğu Kudüs ileride kurulacak devletlerinin başkenti olacak. Oslo, Kudüs'ün statüsünün barış görüşmelerinin ileri safhasında ele almayı planlamıştı, ancak bu gerçekleşemedi. Trump ise ABD Büyükelçiliği'ni Tel Aviv'den Kudüs'e taşıyarak İsrail'in başkenti olarak Kudüs'ü kabul ettiğini planın açıklanmasından önce göstermişti. Planda Filistin devletinin başkenti olarak Doğu Kudüs telaffuz ediliyor ancak bahsedilen bölge güvenlik duvarının ötesindeki, Kudüs'ün doğusunu (Kafr Akab, Abu Dis, Şuafat'ın bir bölümü) işaret ediyor. Plana göre kutsal mekanlar herkesin erişimine açık olacak ve bu mekanların idaresi mevcut şekliyle kalacak.¹⁷

Filistin devleti

Oslo, Batı Şeria'yı yukarıda anlatıldığı gibi üç bölgeye ayırmıştı. Geçici olması düşünülen bu durum günümüze kadar süregeldi. Trump'ın planına göre kurulacak Filistin devleti; Batı Şeria'da Filistin tarafında bırakılan bölgeler, Gazze'nin tamamı ve İsrail'in Mısır sınırında bulunan, Gazze'ye otoyol ile bağlanması düşünülen yeni bir bölgeden oluşacak. Trump, mevcut Filistin topraklarının bu sayede iki katına çıkacağını söylüyor.¹⁸ Filistin devletinin askerden arındırılmış olması öngörülüyor. Bu da Gazze'nin yönetimini elinde bulunduran Hamas'ın silahsızlandırılması demek. Filistin güvenlik görevlileri şimdi olduğu gibi kamusal güvenliği sağlayacak. Sınır güvenliği Filistin tarafında olsa da, silahların Filistin devletine girip girmediğini kontrol etme yetkisi İsrail'e veriliyor. Plana göre hava sahası da İsrail kontrolünde olacak.¹⁹

Mülteciler

1948 savaşı sonrası yaklaşık 750 bin Filistinli Arap komşu ülkelere sığınmıştır. Bir çoğu ve aileleri halen mülteci kamplarında yaşamlarını sürdürmekte ve vatandaşlık hakları bulunmamaktadır.²⁰ Aynı dönemde Arap ülkelerinin de demografik yapıları değişmiştir. Yüzyıllardır o topraklarda yaşayan Yahudiler 1948 ile 1951 yılları arasında kovulmuş veya terk etmeye zorlanmıştır. Göçe zorlanan yaklaşık 850 bin Arap Yahudisinden²¹ 650 bini İsrail'e yerleşmiş ve vatandaşlık almıştır.²² Ancak onlar da, tıpkı Filistinli Araplar gibi tüm mal varlıklarını geride bırakmak zorunda kalmışlardır. Aralarındaki önemli bir fark ise Filistinliler, mülteci statüsüne sahip olup, hakları Birleşmiş Milletler Yakın Doğu'daki Filis-

tinli Mültecilere Yardım ve Bayındırlık Ajansı (United Nations Relief and Works Agency, UNRWA) tarafından korunmaya alınırken, Yahudi mülteciler hiç yardım alamamış ve BM kararlarına konu olmamışlardır.

Mülteciler konusu iki taraf arasındaki bir diğer önemli sorunu teşkil ediyor. İsraililer ilk nesil mülteciler ve onların torunlarının İsrail'e geri dönüşünün ülkenin demografik yapısını tümenden değiştireceğini ve Yahudi devleti özelliğini kaybedeceğini söylüyor. Bir çoğu komşu ülkelerde halen mülteci kamplarında barınan ve ülke vatandaşlığı verilmeyen Filistinliler ise geri dönüş umudunu canlı tutmaya çalışıyorlar.

Clinton parametrelerinde İsrail'in, hakları gasp edilen Filistinlilere tazminat ödemesi, Filistinlilerin sınırsız geri dönüş talebinden feragat etmesi talep ediliyordu.²³ Trump'ın planı ise açıkça Filistinli mültecilerin İsrail topraklarına dönmesini reddediyor. Filistinli mülteciler sorununun İsrail dışında halledilmesi isteniyor.

Trump'ın planının getirdiği önemli bir değişiklik, şimdiye kadar barış planlarına konu olmamış Yahudi mülteciler sorununun tazmin edilmesi için adım atılmasını talep etmesi.²⁴

Ekonomi

Ekonomi ve altyapı Trump'ın planının önemli bir bölümünü oluşturuyor. Haziran 2019'da Bahreyn'de gerçekleştirilen 'Refah için Barış' konferansının gösterdiği gibi Trump uluslararası toplumdan Filistin'in kalkınması için maddi destek istiyor. Bu sayede Trump'ın sözleriyle "50 milyar dolarlık ekonomik destek ile on yıl içinde Filistinlilere 1 milyon yeni iş sağlanacak, yoksulluk azalacak. Filistinlilerin

uluslararası yardıma muhtaç bırakıldığı kördüğüm aşılacak, kendi kendine yetecek hale gelecek.”²⁵ Filistinliler İsrail’in Hayfa ve Aşdod’daki gümrüksüz limanlardan yararlanabilecek.²⁶

Oslo l’in parçası olan Paris Protokolü, İsrail ile kurulacak Filistin devleti arasında ekonomik ilişkileri düzenlemeyi amaçlıyordu. Protokol bir gümrük birliği anlaşması içeriyordu.²⁷

Arap Barış Girişimi

2002 yılında ilan edilen Suudi Arabistan liderliğindeki Arap Barış Girişimi²⁸, İsrail’in Filistinlilerle bir anlaşmaya varmasını ve 1967’de elde ettiği topraklardan çekilmesini talep ediyordu. Ancak bu şartlar yerine getirildiğinde İsrail ile Arap ülkeleri arasındaki ilişkilerin normalleşmesinin önü açılacaktı. Trump’ın planı bu girişime atıfta bulunuyor ve İsrail için “yeni barış ortakları” sunduğu için kendilerine ilham kaynağı olduğu belirtiliyor.²⁹ Daha önce Filistin ile barış şartını yerine getiren bir İsrail ile barış yapmaya hazır olduklarını belirten Arap ülkelerinin bazıları artık bu şartı zorlamıyorlar. Son aylarda İsrail ile özellikle Körfez ülkeleri arasında yaşanan ilişkilerde normalleşme ve diplomatik açılım, Arap-İsrail ilişkilerin artık İsrail-Filistin gelişmelerine bağlı olmadığını göstermesi açısından bir hayli önemli. Bu yaklaşım, İsrail ile bir açılım yaşayan Arap ülkelerinin bu iki konuyu artık ayrıştırdığını gösteriyor.

Türkiye

Türkiye İsrail-Filistin çatışmasında, her iki tarafa eşit mesafede durarak ve diyalogda kalarak kurduğu arabulucu olabilme özelliğini son yıllarda İsrail karşıtı sert açıklamaları ve Filis-

tin konusunda daha çok Hamas yanlısı tutumuyla kaybetmiş durumda. Trump’ın planına göre ileride bölgesel bir güvenlik komitesi kurulması isteniyor. Gerçekleşirse ABD, İsrail, Filistin ve bölge ülkelerini bir araya getirecek olması açısından oldukça önemli. Ancak bu yedi ülke arasında Türkiye’nin adı geçmiyor.³⁰

Sonuç

Trump yönetimi, bölgeyi refaha kavuşturacak gerçekçi bir iki devletli çözüm önerisi oluşturduklarını, İsrail’in güvenlik, Filistinlilerin devlet sorununa çözüm getirdiklerini dile getiriyor. Trump’ın planı kısa vadede taraflar arasında bir barış vaat etmiyor ancak yeni bir yaklaşımla bölgedeki gerilimi azaltmayı ve İran’a karşı cepheyi güçlendirmeyi amaçlıyor.

Reddetmelerine rağmen Clinton parametreleri, Filistinliler açısından en cömert plandı. Trump’ın planının da İsrail açısından en tatminkar plan olduğu şüphe götürmüyor. Plan fiili durumu kabul edip 1990’ların şartlarına geri dönülemeyeceğini her iki tarafa da hatırlatıyor. Ancak kısa vadede İsrail ile Filistin arasında doğrudan görüşmelerin başlayacağına yönelik bir emare bulunmuyor.

Trump’ın planı, bölgesel sorunlar nedeniyle geri plana itilen bu konuyu yeniden gündeme taşıdı. Statükoyu korumaya çalışan İsrail için Trump’ın planı avantajlı bir seçenek sunuyor. İsrail’e, uluslararası toplumu karşına almak pahasına tek taraflı adımlar atmak yerine Filistinlilerle doğrudan görüşmelere başlamanın bir yolunu bulması tavsiye edilebilir. Filistinliler için ise, bu konu gittikçe bölgesel güçlerin ve uluslararası toplumun gündeminden düşüyor. ABD’nin Orta Doğu’ya ilgisinin azaldığını,

İsrail'in de Arap ülkeleriyle yakınlaşması göz önüne alındığında, şu an sürdürmekte oldukları her şeyi reddetme politikası yerine çekinmelerini ve taleplerini açık ve net bir biçimde dile getirmeleri yolunu seçmeleri tavsiye edilebilir. Daha önceki barış planlarına oranla daha dezavantajlı durumda oldukları, bu durumdan kurtulmak için bir diyalog kapısı açmak amacıyla diplomatik girişimlerde bulunmaları gerektiği söylenebilir. ABD'nin ise, Filistinlileri baskı yoluyla barış görüşmelerine dahil etme politikasını değiştirmesi gerekiyor. Planın açıklandığı salonda Trump, başarılı olması için planın Filistinlilerin de taleplerini yerine getirmesi gerektiğini söylemişti.³¹ Bu söylem ABD nezdinde gerçeğe dönüşmeli ve barış görüşmelerinin başlayabilmesi için Filistinlilerin de güvenini kazanacak bazı adımların atılması gereklidir.

Joe Biden'ın Başkanlığında Süreç Nasıl İlerleyecek?

Kasım 2020 seçimlerinin ardından ABD, Joe Biden ve Kamala Harris yönetiminde yeni bir döneme hazırlanıyor. Yeni yönetim öncelikle iç sorunlarla uğraşacak gözükse de, İsrail-Filistin konusu da gündemine gelecektir. Bu konudaki en önemli ipucunu Harris'in Ekim sonu Arab American News'e verdiği röportaj-

dan³² alıyoruz. Harris, iki devletli çözüme bağlılıklarını belirtirken yerleşimlerin genişletilmesi ve ilhak gibi tek taraflı adımlara karşı olduklarını söylüyor. Doğu Kudüs'teki Amerikan konsoloslğunun ve Washington'daki FKÖ bürosunun yeniden açılması için çalışacaklarını belirtiyor. Filistin ve İsrail halkının özgürlük, güvenlik, refah ve demokrasiye ulaşabilmeleri için çabalayacaklarını söylüyor.

Trump döneminde İsrail'in ABD nezdindeki sınırsız kredisi, bu yeni dönemde kısıtlanacak gibi dururken, Biden'ın İsrail ile Filistinlilere yönelik daha dengeli bir yaklaşım sergilemesi beklenebilir. ABD'nin, 1995 yılında aldığı kararı uygulamak üzere Trump döneminde gerçekleştirilen büyükelçiliğin Kudüs'e taşınması konusunda geri adım atması ise pek olası değil. Biden'ın olası bir barış planında Trump'ın planını temel alıp almayacağı ise henüz belirsiz. Ancak Biden'ın Suudi Arabistan'a insan hakları ihlalleri nedeniyle baskı uygulamaya kararlı olması, Biden'ın da desteğini alan İsrail ile Körfez ülkeleri arasındaki açılımı olumsuz etkileyebilir.

NOTLAR

1. Peace to Prosperity: A Vision to Improve the Lives of the Palestinian and Israeli People <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2020/01/Peace-to-Prosperity-0120.pdf>
2. <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2020/01/Peace-to-Prosperity-0120.pdf> Sayfa 37
3. <https://www.timesofisrael.com/us-envoy-tells-palestinians-dire-situation-is-of-their-own-making/>
4. <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2020/01/Peace-to-Prosperity-0120.pdf> Sayfa 33
5. <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2020/01/Peace-to-Prosperity-0120.pdf> Sayfa 19
6. ABD aynı dönemde Suriye ile ihtilafli Golan tepelerinde İsrail'in egemenliğini tanıdı
7. Kudüs Büyükelçilik yasası, 1995 <https://www.congress.gov/104/plaws/publ45/PLAW-104publ45.pdf>
8. <https://www.brookings.edu/blog/order-from-chaos/2018/09/07/in-one-move-trump-eliminated-us-funding-for-unrwa-and-the-us-role-as-mideast-peace-maker/>
9. <https://apnews.com/article/22ab439a410042169cf96b0612fb8e5a>
10. <http://users.ox.ac.uk/~ssfc0005/The%20Rise%20and%20Fall%20of%20the%20Oslo%20Peace%20Process.html>
11. <https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/SCRes242%281967%29.pdf>
12. <https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/SCR338%281973%29.pdf>
13. <https://www.un.org/unispal/document/auto-insert-203898/> ve https://www.usip.org/sites/default/files/Peace%20Puzzle/10_Clinton%20Parameters.pdf
14. <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2020/01/Peace-to-Prosperity-0120.pdf> Sayfa 12-13
15. <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2020/01/Peace-to-Prosperity-0120.pdf> Sayfa 8
16. <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2020/01/Peace-to-Prosperity-0120.pdf> Sayfa 38
17. <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2020/01/Peace-to-Prosperity-0120.pdf> Sayfa 14-19
18. <https://www.youtube.com/watch?v=JZVvQ-C6Ns>
19. <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2020/01/Peace-to-Prosperity-0120.pdf> Sayfa 21-24
20. Reem A. Abu-Lughod, "Al-Nakba (the Catastrophe) and The Palestinian Diaspora: A Socio-Historical Account," *National Social Science Journal* Vol. 35 Issue 2 (January 2011), 1. ve <https://www.fmreview.org/sites/fmr/files/FMRdownloads/en/palestine/remple.pdf>
21. Cezayir'den 140 bin, Mısır'dan 75 bin, Irak'tan 135 bin, Lübnan'dan 5 bin, Libya'dan 38 bin, Fas'tan 265 bin, Suriye'den 30 bin, Tunus'tan 105 bin, Yemen'den 63 bin Yahudi 1948 yılında bu ülkelerden göçe zorlandılar. <https://www.jewishvirtuallibrary.org/jewish-refugees-from-arab-countries>
22. Avi Beker, "The Forgotten Narrative: Jewish Refugees from Arab Countries" *Jewish Political Studies Review* Vol. 17, No. 3/4 (Fall 2005), 3-19. ve <http://content.time.com/time/world/article/0,8599,2050563,00.html>
23. https://www.usip.org/sites/default/files/Peace%20Puzzle/10_Clinton%20Parameters.pdf
24. <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2020/01/Peace-to-Prosperity-0120.pdf> Sayfa 31-33
25. <https://www.youtube.com/watch?v=JZVvQ-C6Ns>
26. <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2020/01/Peace-to-Prosperity-0120.pdf> Appendix 3
27. https://www.btselem.org/freedom_of_movement/paris_protocol
28. <https://www.theguardian.com/world/2002/mar/28/israel7>
29. <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2020/01/Peace-to-Prosperity-0120.pdf> Sayfa 36
30. <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2020/01/Peace-to-Prosperity-0120.pdf> Sayfa 23
31. <https://www.youtube.com/watch?v=JZVvQ-C6Ns>
32. <https://www.arabamericannews.com/2020/10/28/exclusive-qa-with-kamala-harris-ahead-of-the-election/>

Karel Valansi Kadir Has Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde doktor adayı ve T24 ile Şalom gazetelerinde dış politika köşe yazarıdır.

Bu çalışmada belirtilen görüşler yazarlara ait olup İstanPol ve Friedrich Ebert Stiftung Derneği'nin kurumsal görüşleri ile kısmen ya da tamamen örtüşmeyebilir.